

JUGANT AMB LES PLANTES

ETNOBOTÀNICA INFANTIL LÚDICA

Daniel Climent Giner, Carlos Martín Cantarino i Emilio Laguna Lumbreras

Des de mitjan segle passat assistim a una mena de buidatge progressiu en la memòria col·lectiva d'allò que anomenem etnobotànica infantil: les relacions amb les plantes pròpies de la infància i adolescència i que no es tornen a tindre quan ens fem adults. I quan aconseguim rescatar dels reservoris més profunds de la memòria les ancestrals relacions que vam tindre amb les plantes ens adonem que l'etnobotànica infantil pràcticament s'ha perdut. Una etnobotànica polifacètica que comprenia de menjars a jocs, d'instruments cinètics a musicals, de rituals de trànsit entre etapes vitals a la confecció manual d'ornaments.

(Climent, Martín i Laguna, 2013)

Aquestes paraules, que encapçalaven l'article dedicat a l'etnobotànica infantil mengívola que vam publicar al número 80 de la revista MÈTODE, també serveixen per a emmarcar un nou viatge a la recerca i recopilació d'uns altres aspectes de l'etnobotànica infantil dignes de ser recordats i interpretats.

■ DE L'ETNOBOTÀNICA A L'ETNOBOTÀNICA INFANTIL

En general, els estudis dirigits a conèixer els patrons culturals de relació humans-plantas i que englobem sota el nom d'etnobotànica han focalitzat l'atenció en els oficis i necessitats dels adults. Aquests coneixements han entrat en un procés de pèrdua accelerada atribuïble a causes diverses: mort i declivi de la memòria dels darrers dipositaris de la informació, disminució del nombre de persones en contacte quotidià amb el camp i la natura, urbanització accelerada, substitució d'útils botànics per artefactes industrials i maquinària agrícola, predomini dels fàrmacs estandarditzats sobre la fitoteràpia tradicional...

En aquesta pèrdua també han influït conflictes que podríem anomenar epistemològics, com els relacionats amb les antinòmies urbà/rural i científic/popular, antinòmies tant de valors com de llenguatge, oficis i cosmovisions. Més que físic, el distanciament ha estat

referencial, ja que els que romanen «al camp» han perdut l'etnobotànica com a part de l'imaginari col·lectiu generador de coneixement.

Però si hi ha hagut un aspecte en què la pèrdua de coneixement etnobotànic s'ha evidenciat de manera encara més dràstica és en el lligat al món infantil i l'adolescència, etapes vitals que de manera accelerada han estat apartades del contacte directe i quotidià amb la natura i el món rural que no només és desconegut sinó fins i tot inspirador de temors abans impensables. De fet, des de la dècada dels seixanta del passat segle assistim a una mena de buit memorístic progressivament més ample d'allò que anomenem «etnobotànica infantil».

Es pot parlar d'una etnobotànica infantil més o menys allargada a l'adolescència, una etnobotànica transmesa de pares a fills molt menuts i posteriorment de caràcter horitzontal entre iguals cronològics, sense cotilles massa rígides pel que fa a la classe social i molt decantada cap als aspectes lúdics, com assenyalava Jorge Luis Borges en referir-se a aquesta etapa vital:

Tot és joc per als xiquets: joc i descobriment gojós. Proven i assagen totes les varietats del món: els desnivells, els colors, els arbres, els objectes fabricats i naturals, els animals, la terra, el foc, l'aire i l'aigua. Juguen tant que juguen a jugar: juguen a emprendre jocs que se'n van en purs preparatius i que no es compleixen mai, perquè una nova felicitat els distrau.¹

(Borges, *Textos publicados en la revista Multicolor*, 1933-1934)

¹ «Todo es juego para los niños: juego y descubrimiento gozoso. Prueban y ensayan todas las variedades del mundo: los desniveles, los colores, los árboles, los objetos fabricados y naturales, los animales, la tierra, el fuego, el aire y el agua. Juegan tanto que juegan a jugar: juegan a emprender juegos que se van en puros preparativos y que nunca se cumplen, porque una nueva felicidad los distrae.»

Els moviments espontanis d'alguns fruits són dignes d'admiració per a grans i menuts. És el cas del fruit conegut popularment per rellotget, filosa, filamaria o cargola, produït per diverses espècies del gènere *Erodium*.

■ COSES DE XIQUETS

Entre els components d'aquell magma lúdic assenyalat per l'escriptor de Buenos Aires destaquen aquells en què els objectes mitjancers són les plantes.

Els autors no som xiquets, òbviament, i només podem referir-nos a aquesta etnobotànica infantil des de la perspectiva d'uns adults que recorden quan eren infants, o que transcriuen allò que els conten els entrevistats, també adults, perquè pràcticament ja no tenim opció a investigar en directe aquells xiquets que vam ser i que ara ja no tenen el seu equivalent contemporani. Tampoc disposem de molts referents literaris, pictòrics, musicals, fotogràfics, cinematogràfics o escènics.

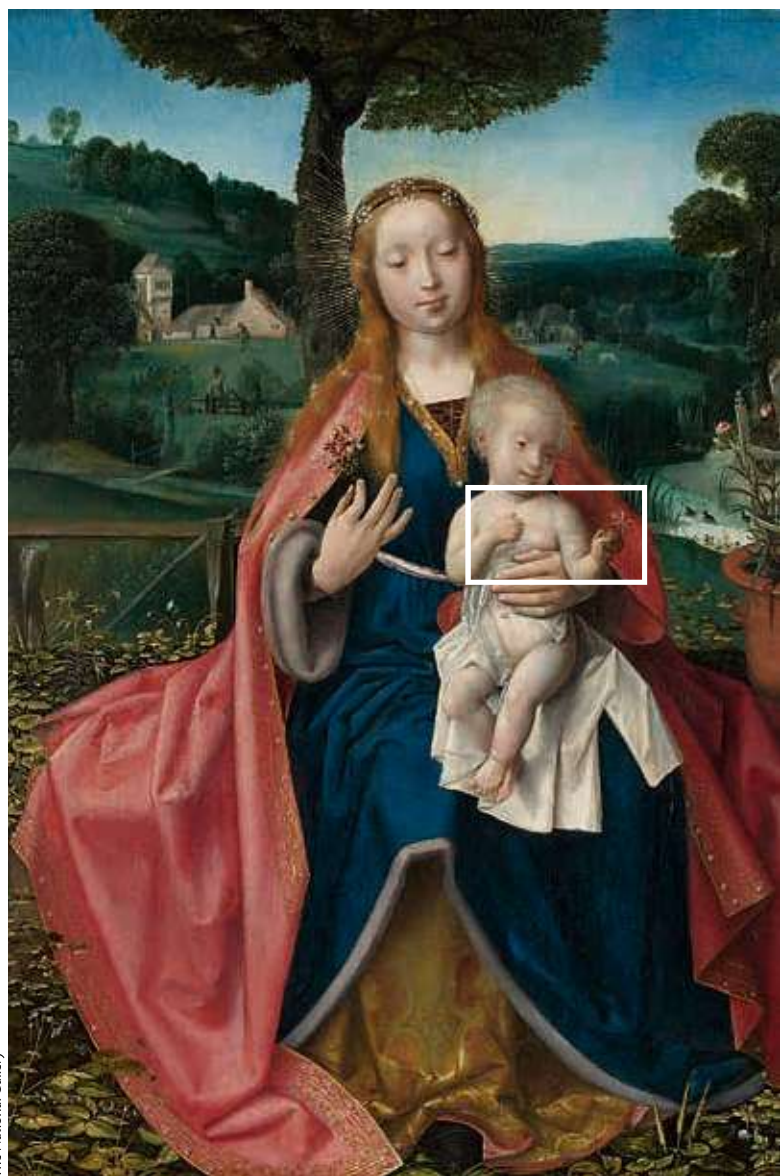
Aquest article no planteja cap retorn a un passat fantasiosament idíl·lic, sinó recopilar usos i costums relacionats amb les plantes a unes determinades edats. Farem referència a l'etnobotànica infantil lúdica, a la forma de jugar, de gaudir, dels més menuts amb les

«DES DE LA DÈCADA DELS SEIXANTA DEL PASSAT SEGLE ASSISTIM A UNA MENA DE BUIT MEMORÍSTIC PROGRESSIVAMENT MÉS AMPLE D'ALLÒ QUE ANOMENEM “ETNOBOTÀNICA INFANTIL”»

plantes. Formes de jugar i de gaudir que podem diferenciar, a la manera dels grecs clàssics, entre *paidia* (παιδιάς) i *paidia* (παίδεια, “formació”, “educació”). Totes dues paraules provenen de *pais* (παῖς), és a dir, “infant” o “xiquet”, “al·lot”, “vailet”, “nen”, “noi”, “sagal”, “minyó”... tant d'un sexe com de l'altre.

La *paidia* és una «cosa de xiquets», un joc entretingut i fàcil que comença i acaba en ell mateix, sense més pretensions que l'observació, l'admiració, la prova aleatòria. Ara bé, un infant és –també– un projecte d'adult, un adult en potència. I alguns jocs contenen elements formatius precursors de la futura integració laboral, social i afectiva. En aquest article ens centrarem en la *paidia*, l'etapa prèvia a aquella en què les activitats lúdiques comencen a prefigurar el món dels adults.

Així, i malgrat que resulta difícil establir fronteres entre els usos infantils de les plantes («tot és joc per als xiquets», com diu Borges) no renunciem a intentar (des)agrupar-los. A efectes d'organitzar millor la informació, farem servir la següent tipologia: 1) la mençivola; 2) la pròpiament infantil (*paidia*) dels xiquets més menuts o de pares i avis amb els xiquets, i en què l'aspecte lúdic combina amb el desenvolupament psicomotor, observacional i admiratiu; i 3) la de trànsit al món adult, en què el component juganer combina amb

The National Gallery

The National Gallery

Jan Provoost. *The Virgin and Child in a Landscape* (“La verge i el xiquet en un paisatge”), principis del segle XVI. Oli sobre taula, 49,5 x 60,2 cm. Aquesta obra és un dels escassos referents pictòrics d'un infant jugant amb un objecte, una mena de molinet giratori fet de fusta.

aprenentatges, rituals i valors de caràcter social (*paidia*): manufactura i construcció, ornamentació, caça, lluita, ritme i música, etcètera.

■ L'OBSERVACIÓ I ADMIRACIÓ DE PROPIETATS DE LES PLANTES

Moltes de les activitats d'etnobotànica lúdica infantil estan propiciades pels pares, però d'altres poden ser descobertes, admirades i compartides pels xiquets a partir de la simple observació, com aquelles que alliberen violentament les llavors a la menor fricció que rep el fruit madur. A aquest alliberament explosiu² tan atractiu per als xiquets es refereix el benisser Joan Josep Cardona Ivars en el llibre *Taula de Corpus* (Riurau Editors, 2004), on llegim el següent fragment en el capítol «La planta de la moda», en parlar de la substitució d'*Impatiens balsamina* per la més recent *Impatiens walleriana*:

En el més arrecerat racó del riurau, estalviant-se les immoderades ventades de les imprevisibles entrades del llevant, creix la planta de la moda. Les floristes –ignore l'origen de la modernitat semàntica– l'anomenen planta de l'alegria. L'actual, la que elles tenen en existència, dóna una flor ampla, i a més amb una vibració de colors que deixa apagades aquelles nostres, tan modestes i casolanes i de tota la vida [...] Les llavors d'aquelles antigues fructificaven dins d'una capseta minúscula, i no hi havia distracció infantil més amena en dies de tempesta passats al riurau que tocar-les amb la punta del dit i veure com esclafien llançant disparada una perdigonada innocent de sements quasi imperceptibles.

Uns altres moviments espontanis d'alguns fruits són dignes d'admiració, tant per als més menuts com a per qualsevol edat. És el cas del fruit conegut popularment per rellotget, filosa, filamaria, cargola..., produït per diverses espècies del gènere *Erodium* (principalment *E. cicutarium*, però també *E. ciconium*, *E. malacoides* o *E. chium*). Noms populars com aquests al·ludeixen, com es veu, a instruments o components giratoris, com molt bé descrivia Pius Font Quer l'any 1936 al volum de botànica de la *Historia Natural* de l'Instituto Gallach:

Els *Erodium* es diferencien dels anteriors [*Geranium*, *Pelargonium*] per tenir només cinc estams fèrtils i pels seus

² L'alliberament explosiu de fruits o de llavors rep, tècnicament parlant, noms com *balocòria*, *boleoautocòria*, *espermobòlia*, *espermobolacòria*... També el presenten diverses espècies de gèneres com *Spartium* (ginesta) i *Cardamine*, en les quals, igual com en *Impatiens*, els fruits s'obren en dues valves. Si les fibres de les capes superposades s'orienten ortogonalment entre elles, en predominar la dilatació o la contractió en una d'elles es poden produir moviments de curvatura o en espiral, com seria el cas de l'enrotllament violent de les valves d'*Impatiens* (i de *Cardamine*).

carpels que se separen completament en la maduresa i romanen tancats, guardant al seu interior l'única llavor que posseeix cadascun. L'aresta amb què acaben els carpels està guarnida de barbes que faciliten la dispersió dels fruits per l'aire i, en dessecar-se,³ s'atropella inferiorment en tirabuixó, molt més com major és la sequedat de l'ambient, i tant menys com més gran és la humitat. Portats els fruits per l'aire, les arestes els serveixen de paracaigudes i cauen fent voltes i es claven per la seua base aguada, o, si açò no ocorre així, es desprenen i amunteguen al peu de la planta. Ementats pel moviment de torsió de les arestes en dessecar-se, els fruits penetren en terra, i d'aquesta manera la sembra queda assegurada. No és rar veure al voltant d'un *Erodium* diverses arestes a flor de terra, els fruits, ja enterats, fer voltes lentament fixes per un extrem: açò ha donat origen al nom de rellotges amb què es designen pel poble algunes espècies d'aquest gènere i molt principalment l'*Erodium cicutarium*, un dels més freqüents a Espanya.

Doncs bé, animats per aquesta propietat dels fruits els xiquets punxaven als jerseis els mericarpis (llavors amb aresta) dels *Erodium* i veien com en pocs minuts anaven girant i s'enrotllaven tot formant una mena d'helicoides.

■ LA 'PAIDIA' BOTÀNICA GUIADA PELS PARES

Connectar el sistema nerviós amb els aparells motors requereix un aprenentatge recurrent, gratificant, múltiple, acumulatiu. I els jocs solen ser la millor manera de fer efectiu aquest aprenentatge; jocs per als quals avui dia tenim múltiples instruments i contextos que, antuvi, en molts casos, tenien un marcat caràcter etnobotànic. Perquè durant segles i segles molts d'aquests jocs estaven lligats a les plantes de l'entorn. Alguns dels jocs etnobotànics estimuladors de la psicomotricitat eren relativament simples; en uns altres casos es dotaven de certa complexitat en introduir-hi elements de caràcter social (regles, pautes marcades externament, valors).

Per això, en comptes d'optar per una classificació tipològica, optem per una presentació comentada d'alguns dels jocs etnobotànics que contenien elements estimuladors de la psicomotricitat *sensu lato*. Jocs que, en molts casos, no són executats directament pels xiquets, sinó pels pares o els avis que els ensenyaven als xiquets, per a estimular tot això que ara som capaços, més o menys, de teoritzar.

³ Probablement voldria dir *humitejar-se* en lloc de *dessecar-se*; de fet, és la humectació del moll la que provoca l'estirament i cargolament de la llavor amb aresta, del mericarpí; tot congruent amb el fet que en temps humit és més fàcil que l'aresta s'ancore en terra, com llegim al *Tractat de Botànica* de Strasburger: «En humitejar-se, les arestes es tornen a estirar i, en el cas que el seu extrem lliure topete amb algun obstacle, tendeixen a clavar el mericarpí en terra.»

■ 'HORDEUM MURINUM', EL POLIJOQUET

Hordeum murinum subsp. *leporinum* és una gramínia silvestre emparentada amb el cereal *Hordeum vulgare* (ordi o civada) i que rep noms com *margall* (bord), *arestes*, *ordi de rata*, *fletxes*, *civa(d)eta borda* o *serretxo*.

Les espigues d'aquesta herba s'han fet servir en diferents jocs, el més senzill dels quals consisteix a llançar-les com dards sobre els jerseis de llana dels amics, on s'enganxa amb facilitat gràcies a les arestes, tanertes com abundants.⁴ S'ha d'anar amb compte amb aquest joc i no dirigir els dards a la cara de l'amic, ja que, si una de les espigues penetra a la boca, comença a desplaçar-se cap a la gola i pot produir situacions de risc perquè cada moviment reflex de la llengua incrementa el perill d'ofegament.

La rigidesa de les arestes també fa que l'espiga es desplace si se situa entre dues superfícies que tenen moviments relatius de sentit diferent. Així, si es posa una espiga entre els cantells en contacte d'ambdues mans obertes i amb les palmes cap amunt (posició supina), petits moviments en sentit longitudinal alternativament oposats la fan avançar; també, situada entre el canell de la mà i la mànega de camisa, si la punta de l'espiga apunta cap el colze qualsevol lleugera tremolor de la mà o de l'avantbraç fa que l'espiga es moga en ascens per l'interior de l'espai limitat per la mànega.

Un altre dels jocs amb *Hordeum murinum*, popular a la Vall d'Albaida, consistia en el següent: es partia una de les espigues en dos fragments exercint tensió pels extrems i es reconstituïa la situació inicial per inserció de l'apex del fragment superior en la concavitat generada en l'inferior. Fet això es posava l'espiga entre els dits anular i cor d'una mà amb la palma mirant cap avall. Sobre el dors d'aquesta mà es donava un cop sec amb l'altra, ahora que el xiquet dia: «Senyoret, senyoret (o «üelet, üelet»), quan es va a missa es lleva el barret» (o bé, «quan vages a missa lleva't el barret»), i l'impacte de l'altra mà sobre la que sostenia l'espiga feia saltar el fragment superior, tot provocant l'admiració dels xiquets.

■ QUAN L'AIRE O EL VENT AJUDEN

La resistència de l'aire a la caiguda de cossos i, en el tema que ens ocupa, dels fruits de determinats vegetals, ha sigut un motiu de joc infantil. És el cas dels ano-

⁴ Un joc similar es pot fer amb les glumes de les *cagula*, *caïlla*, *babaus*, *gall-i-gallina*, *nóvios*... de diferents espècies silvestres del gènere *Avena* (*A. sterilis*, *A. fatua*, *A. barbata*). En prémer entre si els dits polze i índex, tot seguint la tija de l'herba, s'arrosseguen les proteccions papiràcies de les flors, les glumes, que queden totes juntes entre els dits que les han arrancades; ara és el moment de llançar-les sobre el jersei dels amics, i tantes com es queden enganxades en la roba indiquen el nombre de pretendents que el futur li depararà.

Emili Laguna

Daniel Climent

Les espigues d'*Hordeum murinum* subsp. *leporinum* s'han fet servir per a diferents jocs, el més senzill dels quals consisteix a llançar-les com dards sobre els jerseis de llana dels amics, on s'enganxa amb facilitat gràcies a les arestes, tanertes com abundants.

Biopix / JC Shou

Entre els jocs infantils basats en els bufits sobre elements vegetals destaquen els que fan servir vil·lans o angelets, prolongacions amb pèls que tenen els fruits de determinades plantes, sobretot de la família de les compostes. El joc consisteix a bufar sobre el vil·là i fer-lo ascendir el més alt possible mentre es demana un desig.

menats «helicòpters», les sàmares o fruits alats d'*Acer negundo*, objecte d'autèntics concursos de vol entre els xiquets de l'Horta de València per veure qui els enfilava més alt o els llençava més lluny per després caure amb moviments helicoïdals.

Altrament el vent, l'aire en moviment, ha estat un altre factor coadjuvant en els jocs infantils; sobretot el vent generat pels bufits dels participants, una pràctica que —convé recordar-ho— és ben útil per estimular els músculs buccinadors de la cara, importants en accions com bufar, xiular, succionar, tocar instruments de vent...

Entre els jocs infantils basats en els bufits sobre elements vegetals destaquen els que fan servir vil·lans o angelets, prolongacions amb pèls que tenen els fruits de determinades plantes, sobretot de la família de les compostes. El joc consisteix a bufar sobre el vil·là i fer-lo ascendir el més alt possible mentre es demana un desig. I no tan sols la impulsió edílica d'origen bucal entretenia els xiquets, sinó que també feia les delícies de tothom el desplaçament més o menys massiu dels matiners vil·lans primaverals, com es veu en una pel·lícula tan entranyable com és *Amarcord* ("Jo me'n recordo") de Federico Fellini, que comença i acaba amb vil·lans impulsats pel vent

Daniel Climent

Hi ha un joc que fa servir les flors de *Convolvulus althaeoides* de la següent manera: es posa la corol·la de la flor entre els llavis, suaument es xupla el nèctar i després es bufa amb ímpetu per competir a veure la distància o altura a què pot arribar, o el temps que tarda a caure com si fóra un paracaigudes.

mentre tothom s'emociona, corre al darrere o els captura mentre exclama «*I vilani! I vilani!*»

Un altre joc fa servir les flors de *Convolvulus althaeoides* (la corriola o corretjola, de la família de les convolvulàcies) de la següent manera: es posa la corol·la de la flor entre els llavis, suaument es xupla el nèctar i després es bufa amb ímpetu per competir a veure la distància o altura a què pot arribar, o el temps que tarda a caure com si fóra un paracaigudes. Petites modificacions com mastegar lleugerament la base de la corol·la o evitar una insalivació excessiva poden ser determinants per a l'èxit en la competició.

■ DESENVOLUPAR LA PSICOMOTRICITAT FINA

Aconseguir moviments de precisió i de coordinació entre diferents parts del cos és un repte psicofísic per al qual és necessari l'ensinistrament de les connexions neuromotores, i en particular les que relacionen els òrgans sensorials amb els músculs. Una de les formes en què es manifesta el correcte desenvolupament de la psicomotricitat fina és la precisió en tasques com l'encaix de peces menudes o l'ús de la pinça digital. Alguns jocs infantils amb plantes tenien aquesta finalitat encara que no fóra explicitada. Vegem-ne alguns exemples.

Antirrhinum és un gènere de plantes de la família plantaginàcies del qual es poden trobar espècies cultivades (com *A. majus*) i silvestres (com *A. controversum*, *A. litigiosum*, etc.). El nom del gènere fa al·lusió a la forma del fruit madur, una càpsula amb aspecte de nas com s'explica etimològicament: *rhinos*, "nas". Però no ha estat

el fruit la part de la planta que s'ha fet servir per a jugar, sinó la corol·la. Formada per dues peces, el llavi inferior pot separar-se per tensió en estirar amb suavitat la vora. Quan cessa la tensió, retorna com un ressort a la posició inicial, la qual cosa explica molts dels fitònims: conillets, dragonets, boqueta de llop, gossets... i en alguna ocasió fent com si mossegaren. Un altre nom, ben curiós i propi d'Albaida, fuig del zoomorfisme i opta per denominar la flor amb l'expressió substantivada de *quicotefam*, en al·lusió a aquesta obertura similar a una boca anhelant per menjar que es forma a causa de la separació vertical de les dues peces quan es prem lateralment la corol·la sobre la comissura dels «llavis», mentre es deia, mostrant-ho als xiquets, «Quico té fam».

Els equisets o cues de cavall (com *Equisetum arvense* o *Equisetum telmateia*) s'han fet servir també per a estimular la psicomotricitat fina en la versió d'encaix de peces: els entrenusos dels *Equisetum* tenen una certa fragilitat longitudinal, que permet trencar-los fàcilment per tensió i, com que tenen cerres rígides a la base de l'entrenús, la part arrancada pot tornar-se a col·locar en la posició de partida i permet simular que no hi ha hagut ruptura. Per aquesta raó, els xiquets de Sant Joan d'Alacant i Mutxamel (l'Alacantí, País Valencià) anomenaven aquestes herbes «canya que se romp i s'apanya».

També representa un repte combinar la psicomotricitat fina amb la percepció de l'equilibri en la construcció, com és el cas del joc conegut a l'Alcoià com a *castellet*, que consisteix a elevar torres amb ametles, anous o unes altres fruites seques, com explica Francesc Gisbert al llibre *A què juguem?* (Edicions del Bullent, 2012).

Reballar petites peces per fer-les girar com trompes o baldufes permet ensinistrar la pinça digital no tan sols entre els dits polze i índex, sinó també entre el polze i la resta. Algunes peces vegetals s'han fet servir amb aquesta finalitat, com és el cas dels calzes endurits units als fruits d'*Eucaliptus* (*E. globulus* o *E. camaldulensis*), que es poden fer servir directament o bé se'ls pot acoblar un petit palet i fer una mena de baldufa o reballadoret; de fet, en algunes localitats com la Vila Joiosa o Guardamar, aquests fruits es coneixen amb noms com *reballaores* o *reballaorets* i fins i tot l'arbre ha acabat rebent el nom en funció del joc: «arbre de les reballaores».

També era un encaix de dues peces la trompa vegetal coneguda a les comarques septentrionals valencianes com *macarulla*. Les macarulles són baldufes fetes amb les agalles esfèriques o gal·les del roure valencià, roure de fulla petita o gal·ler (*Quercus faginea*), unes agalles produïdes per l'arbre quan una vespa minúscula del gènere *Cynips* diposita els ous en els brots tendres. En produir-se la maduració de l'insecte, aquest fa un forat en la gal·la per on ix a l'exterior, i és aquest forat el que permet la inserció d'una rameta recta o d'un furgadent i formar una trompa de base esfèrica amb la qual jugar.

Daniel Climent

El nom del gènere de plantes *Antirrhinum* fa referència a la forma del fruit madur, una càpsula amb aspecte de nas. Un altre nom, ben curiós i propi d'Albaida, fuig del zoomorfisme i opta per denominar la flor amb l'expressió substantivada de «quicotefam», en al·lusió a aquesta obertura similar a una boca anhelant menjar que es forma a causa de la separació vertical de les dues peces quan es prem lateralment la corol·la per pressió lateral sobre la comissura dels «llavis».

Daniel Gozalbo

Les macarulles són baldufes fetes amb les agalles esfèriques o gal·les del roure valencià, roure de fulla petita o gal·ler (*Quercus faginea*), unes agalles produïdes per l'arbre quan una vespa minúscula del gènere *Cynips* diposita els ous en els brots tendres.

Sergio Diasa

Reballar petites peces per fer-les girar com a trompes o baldufes permet ensinistrar la pinça digital no tan sols entre els dits polze i índex, sinó també entre el polze i la resta. Algunes peces vegetals s'han fet servir amb aquesta finalitat, com és el cas dels calzes endurits units als fruits d'*Eucalyptus*.

■ PER A COMBINAR AMB L'EQUILIBRI

Quan s'anuncia el crepuscle vespertí, les flors de *Mirabilis jalapa* ("flor de nit") comencen a obrir-se i així es mantindran fins a apropar-se el migdia següent. És en aquest marge temporal quan es pot practicar un joc etnobotànic que combina l'equilibri amb la precisió, i que consisteix en el procés que descrivim a continuació.

Cada participant enganxa al front –al seu o al d'una altra persona– una flor per la part ampla de la corol·la, que queda adherida gràcies al buit creat en pressionar-la, i s'hi queda, com una banya. Una vegada fixada se li lleva el calze amb cura tot arrossegant el pistil i els estams, cosa que crea un forat per on entra l'aire. La pressió de l'aire s'equilibra i a poc a poc la flor es desenganxa. Òbviament, es poden fer concursos per veure qui arriba a mantenir més temps la flor sobre el front.

■ L'ATRACCIÓ SÒNICA

Produir esclafits amb plantes, fer-ne crepitjar d'altres o generar petites espurnes han estat activitats que han causat l'admiració dels infants. Així, la ràfega d'efímeres espurnes produïdes en prémer la pell d'un cítric des d'un costat de la punta d'una flama obria de sorpresa els ulls dels més menuts.

També els cridava l'atenció els esclafits, com de traca, que es produïen en llançar al foc de la llar rames de cepell o bruc (*Erica multiflora*, per exemple), altrament conegut per aquell motiu com *petorro*, *petorri*, *petorreta* i altres noms similars.

Si es forma un pseudocilindre entre el dit polze i els dits índex, cor i anular, i es col·loca sobre l'embocadura

circular un pètal suficientment gran i lleugerament combat cap a dins, es pot reventar i produir un esclafit –sovint amb despreniment d'un tros del pètal– per la pressió de l'aire que es genera en donar-ne una palmetada seca amb l'altra mà com explicava el doctor Josep Estalella en *Ciència recreativa* (Fundación Séneca, 1918).

També serveixen per fer-los petar contra la mà o qualsevol superfície plana els calzes inflats de les flors dels conillets o colitxos (*Silene vulgaris*). I fins i tot podem afegir noves plantes a funcions similars ateses les possibilitats que ens ofereix l'abundantíssima varietat que dia rere dia s'incorpora i orna els nostres parcs i jardins. Seria el cas dels capolls florals, esfèrics, de diverses espècies del gènere *Fuchsia*, que fins i tot xiquets d'un any i mig poden agafar amb la mà i fer-los petar contra el propi cap, el de qui jugue amb ells, o sobre qualsevol objecte pla.

«LES PLANTES, I EL MÓN NATURAL EN GENERAL, PODEN FORMAR PART DEL CALIDOSCOPI DE POSSIBILITATS ESTIMULANTS DE LES FUNCIONS PSICOMOTORES»

■ EPÍLEG

Avui dia hi ha una oferta extraordinària de jocs i joguets amb els quals, ni de lluny, pretén competir l'etnobotànica infantil lúdica. L'objectiu d'aquest article ha sigut un altre: mostrar que les plantes, i el món natural en general, poden formar part del calidoscopi lúdic dels

jocs infantils; uns jocs que tanta importància tenen per al desenvolupament emotiu i psicomotor.

A més a més, esperem haver incrementat la panòpia de recursos per gaudir amb els fills, néts o alumnes quan «isquem al camp»; encara que aquest siga quelcom tan pròxim com un hort escolar, un jardí o un solar abandonat cobert de vegetació.

I potser si tornem a jugar i fruit amb les plantes com si fórem infants descobrirem que encara som capaços d'admirar i valorar l'enorme i complexa biodiversitat vegetal que ens acompanya allà on anem. ☺

DEDICATÒRIA

Atés el tema de l'article, trobem procedent dedicar-lo als nostres fills Daniel, Jaume, Carles, Pau i Mar, i als néts Daniel i Marc, amb els quals encara hem jugat –o intentarem fer-ho– «amb les plantes».

AGRAÏMENTS

Volem agrair la generosa col·laboració de nombrosos amics en aquest treball, que han compartit amb nosaltres els seus records.

Daniel Climent Giner. Catedràtic de Secundària de Ciències de la Natura. IES Badia del Baver (Alacant).

Carlos Martín Cantarino. Professor titular d'Ecologia a la Universitat d'Alacant.

Emilio Laguna Lumbreras. Cap de Secció del Servei de Vida Silvestre de la Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient, Canvi Climàtic i Desenvolupament Rural de la Generalitat Valenciana.